

พุทธวิธีบริหารจัดการน้ำ

Buddhist Methods of Water Management

อนันต์ แยมไพบูลย์

Anan yaempaiboon

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Lamphun Buddhist College

Corresponding Author, Email: a24524886@gmail.com

Received: 2024-12-04 Revised: 2024-12-20 Accepted: 2024-12-26

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในสมัยพุทธกาล และ 2) เพื่อวิเคราะห์แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร โดยการศึกษาจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยและอรรถกถา ผลการวิจัยพบว่า ทรัพยากรน้ำในสมัยพุทธกาล น้ำเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติ ในพระพุทธศาสนาได้มีการกล่าวถึงน้ำไว้ในมุมมองต่างๆ น้ำที่ปรากฏในคัมภีร์พระวินัย พระสูตรและพระอภิธรรม มีการบัญญัติเรื่องการใช้น้ำ การไม่ให้ดื่มน้ำที่มีสิ่งมีชีวิตอยู่ เห็นว่าน้ำเป็นเครื่องมือหรือสื่อกลางในการสอนธรรมะ และน้ำ คือ คำว่าอาโปธาตุ อุทกภัยสมัยพุทธกาลก็ได้มีการกล่าวถึงภัยต่างๆ ซึ่งเป็นเหตุการณ์สมัยที่ฝนตกใหญ่นอกฤดูกาล ภัยแล้งสาเหตุของภัยแล้งนั้นเกิดจากฝนไม่ตก ปัญหาการแย่งน้ำทำนาดังเช่นในสมัยพุทธกาล ทะเลาะกันเพราะแย่งน้ำทำนา การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีดังนี้ 1) การบริหารจัดการอุทกภัย ในสมัยพุทธกาลนั้นจะใช้หลักแห่งความไม่ประมาทในการแก้ปัญหา 2) การบริหารจัดการภัยแล้งจะยึดหลักการกตัญญูต่อแหล่งน้ำและการกตัญญูต่อต้นไม้ซึ่งเป็นแหล่งให้กำเนิดต้นน้ำลำธารด้วย 3) การบริหารจัดการแหล่งทรัพยากรน้ำกรณีแม่น้ำโรหิณี ทรงระงับความทะเลาะของหมู่พระญาติ หลักธรรมในการบริหารจัดการ ฆราวาสธรรม 4 พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 วุฒิธรรม 4 ศีล สมาธิ และปัญญา สาราณียธรรม 6 เป็นหลักในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : การบริหารจัดการ, ทรัพยากรน้ำ, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research articles are: 1) To study water resource management during the Buddha's time and 2) To analyze water resource management guidelines according to Buddhist principles. It is a documentary research by studying the Thai version of the Tripitaka and its commentaries.

The results of the research revealed that water resources during the Buddha's time Water is a natural occurrence in Buddhism. Water is mentioned in various perspectives. Water appears in the Vinaya scriptures. Sutras and Abhidhamma There is a law on the use of water. Refusing to drink living water see that water is a tool or medium for teaching Dharma. And water is the word Apothat. The floods in the Buddha's era were mentioned in various dangers, which were events during the off-season heavy rains. Drought The cause of drought is caused by no rain. The problem of scrambling water for farming, as in the Buddha's time quarreling over water for farming. Water resource management in Buddhist scriptures are as follows: 1) Flood management. In the Buddha's time, the principle of negligence was used to solve problems. 2) Drought management will also adhere to the principles of gratitude for water sources and gratitude for trees which are the source of watersheds. 3) Water resource management in the case of the Rohini River He suppressed the quarrels of his relatives. Dharma principles in the management of secular dharmas 4, Brahmawihans 4, Sangkhawatthu 4, maturity 4, precepts, concentration and wisdom, Saraneya-Dhamma 6 are principles for effective water resource management

Keywords: Management, Water resources, Buddhism

บทนำ

โลกเป็นที่อาศัยของสิ่งมีชีวิต หากมองดูบนแผนที่โลกก็จะพบว่าถ้าแบ่งโลกออกเป็น 3 ส่วนแล้ว จะเป็นพื้นน้ำถึงสองส่วนประกอบด้วยทะเล มหาสมุทร ที่เหลืออีกหนึ่งส่วนเป็นผืนแผ่นดิน ดังนั้น อาจเรียกได้ว่าเป็นโลกบาดาล หรือโลกแห่งน้ำ แต่กระนั้นน้ำบนโลกแห่งนี้ส่วน

ใหญ่เป็นน้ำทะเลหรือเป็นน้ำเค็มไม่สามารถนำไปใช้ในการอุปโภคบริโภคได้ถึงร้อยละ 97 เป็นน้ำจืดเพียงร้อยละ 3 และหากนำมาเทียบเป็นร้อยละของน้ำจืดทั้งหมดก็พบว่า อยู่ในรูปของหิมะที่ปกคลุมอยู่บนภูเขาสูงและที่ขั้วโลกเหนือ ซึ่งยังไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้โดยตรงถึงร้อยละ 70 น้ำใต้ดินร้อยละ 29 น้ำท่าผิวดิน ร้อยละ 1 และน้ำจืดในส่วนอื่นๆ อีกร้อยละ 1 ซึ่งถือว่าน้อยมากและปริมาณน้ำจืดที่มีอยู่บางแห่งก็ไม่สามารถนำมาใช้ได้ เนื่องจากฝีมือของมนุษย์เองจากน้ำเน่าเสียหรือน้ำมีคุณภาพต่ำ สาเหตุเพราะการทิ้งเศษขยะ ทิ้งวัสดุมีสารพิษลงในแม่น้ำ ลำคลอง การปล่อยน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม การใช้สารเคมีลงในดินและพืช เป็นต้น จึงถือว่าเป็นสถานการณ์ที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง

น้ำเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อชีวิตสิ่งมีชีวิต แม้ในร่างกายของมนุษย์ พืชและสัตว์ทั้งหลายก็จะพบว่าองค์ประกอบส่วนใหญ่มีน้ำเป็นส่วนประกอบภายในเซลล์ต่างๆ จึงกล่าวได้ว่าสิ่งมีชีวิตบนพื้นโลกขาดน้ำไม่ได้ น้ำเป็นของเหลวที่เกิดจากการรวมตัวอย่างเหมาะสมระหว่างก๊าซออกซิเจนกับไฮโดรเจน และเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ไม่หมด แต่คุณสมบัติของน้ำอาจจะเปลี่ยนแปลงไปเมื่อมนุษย์นำมาใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ซึ่งส่วนใหญ่จะนำมาใช้เพื่อการอุปโภคบริโภค การเกษตรกรรม การคมนาคมขนส่ง และเป็นแหล่งอาหารเสริมที่สำคัญ อาจจะทำให้กล่าวได้ว่าสรรพสิ่งอิงอาศัยน้ำเป็นแหล่งกำเนิด แม้แต่ร่างกายของเราเองทางพระพุทธศาสนาก็ได้กล่าวไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตร เรื่องกายานุปัสสนาว่าภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็นกายนี้ตามที่ตั้งอยู่ตามที่ดำรงอยู่ โดยความเป็นธาตุว่า “ในกายนี้มีธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลมอยู่” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 12 ข้อ 107: 111)

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยไว้หลายข้อ เช่น ห้ามไม่ให้ภิกษุผู้ไม่เป็นไข้ ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ บ้วนน้ำลายลงบนของเขียวและในน้ำ ทรงบัญญัติไว้ให้ระลึกลูกอยู่เสมอ ถ้าฝ่าฝืนต้องอาบัติทุกกฏ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 3 ข้อ 124: 397-398) พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบท เกี่ยวกับเรื่องนี้เอาไว้ในปาทุกาวรรค สิกขาบทวิภังค์ ในสิกขาบทที่ 15 เหตุเกิดที่นครสาวัตถี ในครั้งนั้นมีพระฉัพพคิย์หลายรูป ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ และบ้วนน้ำลายลงในน้ำ ชาวเมืองไปพบเข้าจึงพากันไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงเห็นด้วยกับชาวเมืองจึงทรงบัญญัติ สิกขาบทว่า “ภิกษุไม่เป็นไข้ ไม่พึงถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ ภิกษุใดไม่เอื้อเพื่อ ไม่เป็นไข้ ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำต้องอาบัติทุกกฏ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 2 ข้อ 653: 733) พระวินัยบัญญัติสิกขาบทนี้ สนับสนุนให้มีการรักษาแหล่งน้ำให้สะอาด เพราะถือว่าอุจจาระ ปัสสาวะ และน้ำลาย เป็นสิ่งสกปรก ไม่ควรทิ้งลงในแหล่งน้ำ การบัญญัติ

สิกขาบทนี้ก็เพื่อป้องกันและรักษาแหล่งน้ำในระบบนิเวศนั่นเอง

ในพระไตรปิฎกมีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับน้ำ อาทิ ในหมวดพระวินัยปิฎก อธิบายว่า “น้ำ” ได้แก่ น้ำที่อยู่ในภาชนะ ชั่งอยู่ในสระโบกขรณี หรือในบ่อ ภิกษุมิไถยจิต จับต้อง ต้องอาบัติทุกกฏ ทำให้ไหว ต้องอาบัติถุลลัจจัย ทำให้เคลื่อนที่ ต้องอาบัติปาราชิก และในพระวินัยปิฎกมีพระบัญญัติเกี่ยวกับน้ำอยู่มาก อาทิ พระบัญญัติห้ามทรัพย์น้ำที่อยู่ในน้ำ ห้ามนำทรัพย์ที่อยู่ในเรือ ห้ามบริโภคน้ำที่มีสัตว์มีชีวิต ห้ามนำน้ำที่มีสิ่งมีชีวิต รด หรือใช้ให้รดหญ้าหรือดิน ห้ามเล่นน้ำ ห้ามสรองน้ำนอกสมัย และไม่พึงถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงบนของเขียวหรือลงในแม่น้ำ (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 2 ข้อ 653: 733) เป็นต้น

ในพระสุตตันตปิฎก มีคำสอนเกี่ยวกับน้ำ ดังนี้ 1) อุปมาเหมือนชาวประมง ทอดแห 2) อุปมาเหมือนหมูส์ตว์ผู้กำลังดิ้นรนอยู่เพราะวัตถุที่ยึดถือว่าเป็นของเราเหมือนฝูงปลาในน้ำน้อย 3) อุปมาเหมือนหมูส์ตว์ผู้ดิ้นรนอยู่เหมือนฝูงปลาในบ่อที่มีน้ำน้อยเพราะเห็น สัตว์ที่ทำร้ายกันและกัน 4) เปรียบชายคนหนึ่งทีประสงค์จะข้ามฝั่งแม่น้ำอรวดีแต่ไม่ข้ามไป ได้แต่เฝ้าอ้วนอน 5) อุปมาธรรมด้วยแพ 6) ทรงประทานโอวาทแก่พระราหุลโดยใช้น้ำในการสอน 7) ภัยของภิกษุผู้บวชใหม่ 4 ประการซึ่งเปรียบกับน้ำและสัตว์น้ำ 7) เปรียบเหมือน น้ำไหลเข้าเรือรั่ว 8) พระสารีบุตรได้กล่าวสอนเรื่องอุบายกำจัดอาฆาต 5 ประการโดยเปรียบ เทียบกับน้ำ นอกจากนี้ในพระสุตตันตปิฎกยังมีประเด็นที่เกี่ยวกับน้ำ อาทิ เรื่องการระงับ ความทะเลาะของหมู์พระญาติทีทะเลาะกันเพราะแย่งน้ำทำนา กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ 16 ประการ การพิจารณาสัตว์โลกเปรียบกับบัว 4 เหล่า และในมหาปริณิพพานสูตรทรงมี เรื่องรับสั่งขอน้ำดื่มจากพระอานนท์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย, เล่ม 9, ข้อ 542 : 238) เป็นต้น

ในพระอภิธรรมปิฎก มีคำสอนเกี่ยวกับอาโปธาตุ และในสติปัฏฐานวิงค์ กายานู ปัสสนานิทเทศสอนให้พิจารณาเห็นกายซึ่งก็มีเรื่องน้ำ เช่น น้ำหนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เพลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูล เป็นต้น นอกจากนี้ในหมวดบุคคลบัญญัติ มีคำสอนเปรียบเทียบบุคคลกับน้ำในประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้ 1) บุคคลเปรียบเหมือนคนตกน้ำ 7 จำพวก คือ (1) บุคคลผู้จมแล้วครั้งเดียวก็ยังคงจมอยู่นั่นเอง (2) บุคคลผู้โผล่ขึ้นแล้วจมลงอีก (3) บุคคลผู้โผล่ ขึ้นแล้วหยุดอยู่ (4) บุคคลผู้โผล่ขึ้นแล้วเหลียวมองดู (5) บุคคลผู้โผล่ขึ้นแล้วข้ามไป (6) บุคคล ผู้โผล่ขึ้นแล้วได้ทีพึ่ง และ (7) บุคคลผู้โผล่ขึ้นแล้วข้ามไปถึงฝั่งเป็นผู้ลอยบาปอยู่บนบก 2) คำ สอนเรื่องบุคคล 3 จำพวก คือ (1) บุคคลผู้เปรียบเหมือนรอยขีดบนแผ่นหิน (2) บุคคลผู้เปรียบ เหมือนรอยขีดที่แผ่นดิน (3) บุคคลผู้เปรียบเหมือนรอยขีดที่น้ำ และบุคคลเปรียบเหมือนห้วงน้ำ 4 จำพวก คือ (1) ห้วงน้ำตื้นแต่เงาลึก (2) ห้วงน้ำลึกแต่เงาตื้น (3) ห้วงน้ำตื้นและเงาตื้น และ

(4) ห้วงน้ำลึกและเงาลึก (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 13 ข้อ 115: 127) เป็นต้น

นอกจากนี้จากเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปเพื่อทรงระงับสงครามระหว่างพระญาติทั้งสองฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายพุทธบิดา กับฝ่ายพุทธมารดา ในปัญหาเรื่องแย่งน้ำทำนา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 197: 94) เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตของคนในสมัยนั้นได้ให้ความสำคัญต่อภาคการเกษตรกรรม โดยเฉพาะที่กล่าวถึงมากที่สุดก็คือ อาชีพการทำนา ที่จะต้องมีการไถหว่าน แม้พระพุทธเจ้าก็ยังตรัสว่าพระองค์ก็ทรงเป็นชาวนาเช่นกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 75: 517) ดังนั้น น้ำจึงเป็นปัจจัยสำคัญ ที่ต้องมีการเตรียมคุณน้ำให้มีความสูงเพียงพอที่จะกักเก็บน้ำ และระบายน้ำให้ไหลเข้าออกนาได้ ในเรื่องดังกล่าวพระพุทธเจ้าทรงมีพระบัญญัติวินัยเกี่ยวกับการกำหนดโทษสำหรับภิกษุผู้ทำลายคันนาไว้ด้วย (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 1 ข้อ 108: 89) เป็นการจัดสรรน้ำเพื่อการเพาะปลูกที่เรียกว่า ระบบชลประทาน (อภิชาติ อนุกุลอำไพ 2526: 529) แม่น้ำโรหิณี เป็นแม่น้ำสายสำคัญของเมืองกบิลพัสดุ์และเทวทหะ ปัจจุบันแม่น้ำโรหิณียังรักษาชื่อเดิมไว้ เมื่อไปถึงเมืองลิตัตถะนาคาแล้วมุ่งหน้าไปยังรามคาม จะมีสะพานข้ามแม่น้ำแห่งหนึ่งบอกว่า Rohini Khola นั่นคือ สะพานข้ามแม่น้ำโรหิณี ซึ่งไหลมาจากหิมาลัย เช่นเดียวกับแม่น้ำสายสำคัญอื่นๆ เช่น อโนมานที คงคา แม่น้ำโรหิณี ทำให้เกิดเรื่องราวมากมายในครั้งพุทธกาล เนื่องด้วยทั้งสองเมือง ประชาชนเลี้ยงชีพ กันด้วยการเกษตรกรรม และแม่น้ำโรหิณีก็เป็นแม่น้ำแห่งชีวิตของชาวเมือง หลายครั้งเกิดปัญหาเรื่องการไขน้ำเข้านา จนเกือบเป็นสงคราม ครั้งหนึ่งเกิดการทะเลาะวิวาทของชาวเมืองสองเมือง เรื่องการไขน้ำเข้านา ลามจนกระทั่งถึงเรื่องของกษัตริย์สองเมือง จะยกทัพกันมาทำห้ำหั่นกันด้วยเรื่องแย่งน้ำ พระพุทธเจ้าทรงทราบ จึงเสด็จมาห้ามทัพ (เป็นที่มาของพระพุทธรูปปางห้ามญาติ) เมื่อมาถึงตรัสถามว่า พวกมหาบพิตรจะทำสงครามกันด้วยเหตุอะไร ทั้งสองฝ่ายทูลตอบว่าเพราะเรื่องน้ำ พระองค์ตรัสต่อไปว่าน้ำกับชีวิตความเป็นกษัตริย์ อะไรมีค่ามากกว่ากันทั้งสองฝ่ายทูลว่า น้ำมีค่าน้อยชีวิตและความเป็นกษัตริย์มีค่ามากกว่า พระพุทธองค์ทรงแสดงว่า ไม่ควรเลยที่ท่านทั้งหลาย จะทะเลาะกันเพียงเพราะเรื่องน้ำ หากอาตมภาพไม่อยู่ในที่นี่ ในวันนี้แม่น้ำ คือ โลहित คงจะท่วมทับบริเวณนี้เป็นแน่ ตรัสดังนี้แล้วทำให้พวกพระญาติได้สติ

ด้วยเหตุนี้ บทความวิจัยนี้ จะนำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการน้ำในพระไตรปิฎก โดยเน้นความสำคัญของน้ำที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ตลอดจนต้องการศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับน้ำในพระไตรปิฎกที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต เช่น การเคารพและกตัญญูต่อแหล่งน้ำ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการดูแลรักษาทรัพยากรน้ำ และการใช้น้ำเป็นสื่อกลางในการสอนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการน้อมนำหลักธรรมคำสอนมาปฏิบัติอันเป็นหนทางสู่การพ้นทุกข์ได้ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในสมัยพุทธกาล
2. เพื่อวิเคราะห์แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำตามหลักพระพุทธศาสนา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาจากเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ การศึกษาจากพระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย พุทธศักราช 2539 พร้อมทั้งอรรถกถา และศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) จากเอกสารหลักฐานทางวิชาการ งานวิจัยและเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ วิธีการดำเนินการดังต่อไปนี้

1. ศึกษาแนวทางการจัดการน้ำในสมัยพุทธกาลจากเอกสารหลักฐานที่เป็นชั้นปฐมภูมิและชั้นทุติยภูมิ
2. วิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลเพื่อเขียนงานวิจัย การแปลความหมายข้อมูลและรายงานผลการวิจัยเป็นขั้นตอนที่ผู้วิจัยแปลความหมายข้อมูลจากหลักฐานและเอกสารค้นหาคำตอบอย่างมีขั้นตอน พร้อมทั้งเสนอผลที่ได้จากการวิจัยมาจัดทำรูปเล่มเป็นรายงานผลการวิจัยในเชิงพรรณนา

ผลการวิจัย

1. การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในสมัยพุทธกาล

ดินแดนที่เคยเป็นสมัยพุทธกาลเรียกว่า อนุทวีปอินเดียหรือภูมิภาคเอเชียใต้ มีแหล่งน้ำใหญ่ๆ อย่าง แม่น้ำหรือมหาสมุทร ที่ยังมีปรากฏให้เห็นอยู่ สามารถแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ แม่น้ำหิมาลัย แม่น้ำคาบสมุทรเดคคาน แม่น้ำชายฝั่ง และแม่น้ำที่อยู่ดินแดนภายในแม่น้ำหิมาลัย แม่น้ำเหล่านี้จะมีน้ำไหลเต็มตลอดเวลา และยังมีมาจากน้ำฝนในช่วงฤดูมรสุม เมื่อฝนตกมาก แม่น้ำเหล่านี้จะรับน้ำไว้ได้ไม่หมด จึงทำให้เกิดน้ำท่วมอยู่เสมอ ส่วนแม่น้ำในคาบสมุทรเดคคาน จะได้น้ำจากน้ำฝนเท่านั้น ดังนั้น ปริมาณน้ำจึงไม่แน่นอน โดยเฉพาะแม่น้ำคงคา ที่ถือว่าเป็นแม่น้ำที่ใหญ่ที่สุด มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาหิมาลัย แม่น้ำสาขาในระบบแม่น้ำคงคา คือ แม่น้ำยมนา แม่น้ำกากรา แม่น้ำกันดัค และแม่น้ำโคสิ ที่ราบลุ่มแม่น้ำคงคา จัดได้ว่ามีความอุดมสมบูรณ์ และกว้างใหญ่ไพศาลที่สุด เป็นบริเวณกว้างถึงหนึ่งในสี่ของประเทศ นอกจากแม่น้ำทะเลหรือมหาสมุทรแล้ว ยังมีแหล่งน้ำที่เป็นบ่อน้ำหรือสระน้ำ ทั้งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือที่เรียกว่าชาตสระ และเกิดจากมนุษย์สร้างขึ้น ส่วนใหญ่แล้วบ่อน้ำและสระน้ำ จะมีไว้เพื่อกักเก็บ

น้ำไว้ใช้ในยามฤดูแล้งและเพื่อกิจกรรมทางด้านศาสนา ในสมัยนั้นนอกจากจะสร้างบ่อน้ำและสระน้ำเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้แล้ว ยังเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรม อันเป็นความเชื่อเกี่ยวกับทางด้านศาสนาของชาวอินเดีย อย่างเช่น การทำน้ำศักดิ์สิทธิ์ หรือ น้ำมนต์ เป็นต้น

น้ำก็เหมือนกับทรัพยากรอื่นหากมีมากเกินไปหรือน้อยเกินไปก็ย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งเรียกว่าเป็นภัยทางธรรมชาติ เช่น ปัญหาอุทกภัย ปัญหาภัยแล้ง ที่ถือว่าเป็นภัยร้ายแรงที่ก่อให้เกิดความสูญเสียอย่างใหญ่หลวง โดยเฉพาะปัญหาภัยแล้ง เมื่อไม่มีน้ำใช้ ก็เกิดความอดอยาก ทำให้คนพืชสัตว์ล้มตาย เมื่อเกิดสถานการณ์เช่นนี้ สถานที่แห่งนั้นก็ต้องถึงกาลเสื่อมสูญไปในที่สุด นอกจากนี้ เมื่อน้ำเกิดความขาดแคลน ยังทำให้เกิดการแย่งชิงน้ำ เกิดการทะเลาะวิวาท และอาจถึงกับประหัตประหารกัน ปัญหาของทรัพยากรน้ำในสมัยพุทธกาล มีดังนี้

1) อุทกภัย ในสมัยพุทธกาลก็ได้มีการกล่าวถึงภัยต่างๆ ที่เกิดจากน้ำไม่ว่าจะเป็นฝนตกน้ำท่วม ซึ่งเป็นเหตุการณ์สมัยที่ฝนตกใหญ่นอกฤดูกาล เกิดเป็นห้วงน้ำใหญ่ แม้แต่ที่ประทับของพระพุทธเจ้าก็ถูกน้ำท่วม หรืออย่างในกรณีของน้ำหลาก ถือว่าเป็น 1 ใน 10 ของภัยที่เป็นอันตรายต่อพรหมจรรย์ในวันปวารณา และภัยที่พระพุทธเจ้าทรงกล่าวว่าเป็นภัยที่คนลงไปน้ำพึงประสบ ก็คือ ภัยจากคลื่น (อุมิภยสูตร) การเกิดภัยทางน้ำ จัดว่าเป็นภัยที่ก่อให้เกิดความสูญเสีย เป็นภัยที่เป็นอันตรายต่อทรัพย์สิน ดังที่ปรากฏในโศกสูตร และชีวิตของมนุษย์ บางครั้งก็ไม่อาจคาดการณ์ล่วงหน้าได้ ดังที่ปรากฏในวัสสสูตร ว่าด้วยอันตรายของฝนดังที่พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสไว้ว่าพวกหมอดูก็ไม่อาจรู้ได้ และสิ่งที่จะเกิดขึ้นเมื่อใดก็ไม่มิผู้ใดสามารถล่วงรู้ได้ หรืออีกเหตุการณ์หนึ่งของพระภิกษุจางาเถรี ภิกษุณีผู้เลิศทางพระวินัย นางเกิดในตระกูลเศรษฐีผู้มั่งคั่งในกรุงสาวัตถีเจริญวัยแล้วได้หนีมารดาบิดาไปกับชายชาวชนบทธรรมดาว่านางลักลอบรักกับลูกจ้างภายในเรือนเมื่อบิดามารดาจัดหาคคนที่มาชาติเสมอกันให้แต่งงานจึงได้หนีออกจากเรือนไปอาศัยอยู่ห่างพระนคร 4 โยชน์ เมื่อให้กำเนิดบุตรคนแรกแล้ว นางอุ้มครรภ์บุตรคนที่สอง ต้องการกลับบ้านไปเยี่ยมมารดาบิดาและคลอดบุตร ในเวลาสามเช้าป่าหาของป่า นางแอบหนีออกจากเรือนพร้อมบุตรคนโต แต่สามก็ติดตามมาทัน นางเจ็บครรภ์ใกล้คลอด ขณะนั้นมีเมฆใหญ่มีนตั้งขึ้น แล้วเกิดฝนตกหนักสามก็เที่ยวไปเพื่อหาที่กำบังฝนให้นางและลูกจนถูกงูกัดตาย นางได้คลอดบุตรคนที่สองแล้วเป็นดุษคนกำพร้าหมดที่พึ่ง สว่างแล้วเดินต่อไปจนพบแม่น้ำสายน้อย ไม่กว้าง แต่มีน้ำเต็มเปี่ยม นางอุ้มบุตรคนเล็กข้ามไปวางไว้ที่ฝั่งโน้นก่อนแล้วข้ามกลับมาเพื่อรับบุตรคนโต ครั้งนั้นมีเหยี่ยวตัวหนึ่งโฉบเอาบุตรน้อยวัยแบเบาะที่กำลังร้องไห้เข้าไป บุตรคนโตก็ถูกระแสน้ำพัดไปจนตาย นางเสียใจสุดประมาณเดินโซเซไปยังบ้านของมารดาบิดา ชาวบ้านจำนางได้จึงบอกแก่นางว่าเมื่อคืนวานเกิดฝนตกหนักมารดาบิดาและ

พี่ชายของนางถูกบ้านถล่มทับตายทั้งหมด ทั้งสามคนถูกเผาที่เชิงตะกอนเดียวกัน นางเสียใจจนเป็นบ้าเดินไร้ผ้าอาภรณ์ไปตามท้องถนน นับแต่นั้นนางก็ถูกเรียกว่า ปฎาจารา เพราะเปลือยกาย ไม่มีผ้าห่มคลุม เมื่อเดินทางถึงพระเชตวัน พระพุทธเจ้าได้แสดงธรรมโปรด เมื่อจบเทศนาแล้วนางปฎาจาราตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล ทูลขอบรรพชากับพระพุทธเจ้า ทรงให้ไปบรรพชาอุปสมบทในสำนักภิกษุณีแล้วนางอุปสมบทแล้วก็เจริญวิปัสสนาและบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภทา 4 นอกจากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นเหตุอีกประการหนึ่ง ก็คือ ความเสื่อม ความพินาศของโลก ดังที่ปรากฏในกัปปสูตร คำว่า สังวัฏฏกัป หมายถึง ช่วงระยะเวลาที่โลกเสื่อม มี 3 อย่าง คือ 1) อาโปสังวัฏฏกัป (กัปที่เสื่อมเพราะน้ำ) หมายถึงกัปที่เสื่อม เพราะน้ำนับแต่ชั้นสุภกัณห์พรหมลงมา 2) เตโชสังวัฏฏกัป (กัปที่เสื่อมเพราะไฟ) หมายถึงกัปที่ไฟไหม้ นับแต่ชั้นอาภัสสรพรหมลงมา 3) วาโยสังวัฏฏกัป (กัปที่เสื่อมเพราะลม) หมายถึงกัปที่ลมพัดทำลายนับแต่ชั้นเวทัพผลพรหมลงมา หรือหมายถึงช่วงระยะเวลาที่เปลวไฟดับจนถึงมหาเมฆที่ให้กับพินาศ จะเห็นว่าภัยที่ทำให้โลกเสื่อมนั้นมีอยู่ 3 ประการ ซึ่งในนั้นมีน้ำรวมอยู่ด้วย

2) ภัยแล้ง จัดเป็นภัยพิบัติชนิดหนึ่ง ที่มีผลกระทบโดยตรงต่อชีวิตของมนุษย์ พืช และสัตว์ทั้งหลาย เพราะเป็นภัยที่สร้างความเสียหายต่อประชาชนทั้งในด้านสังคมชีวิตความเป็นอยู่ เพราะปริมาณน้ำจากในแหล่งน้ำมีปริมาณไม่เพียงพอจนไม่สามารถใช้น้ำ เพื่อการบริโภค อุปโภคได้ และไม่สามารถเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำได้ นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อด้านเศรษฐกิจ ด้านเกษตรกรรม และด้านอุตสาหกรรม ที่อาศัยน้ำเป็นปัจจัยสำคัญ หรือในด้านการคมนาคมขนส่งทางน้ำ สาเหตุของภัยแล้งนั้นเกิดจากฝนไม่ตก ปัจจัยหนึ่งอาจจะเนื่องมาจากสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ หรือแหล่งต้นน้ำคือป่าไม้ถูกทำลายลงไป ซึ่งเรื่องราวของฝนไม่ตก จนทำให้เกิดเป็นภัยแล้งนั้นได้เคยเกิดขึ้น เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าธัญชัย ในกรุงอินทปัตถ์ พระองค์ประกอบด้วยกุศลกรรมบถ 10 ประการ วันหนึ่งมีพราหมณ์ชาวกาลิงครฐ์มาขอพญาช้าง นามว่า อัญชัน อันมีลักษณะถูกต้องตามลักษณะมงคล โดยให้เหตุผลของการขอพญาช้างก็เนื่องว่าถิ่นชนบทที่พราหมณ์อยู่นั้นฝนไม่ตก ทำให้เกิดทุกข์ภัย เกิดความอดอยากมาก ซึ่งพระองค์ก็ได้พระราชทานให้แก่พราหมณ์ สาเหตุอีกประการหนึ่ง ก็คือ ในเรื่องของ การไม่ตั้งอยู่ในธรรม หรือขาดศีลธรรม ซึ่งทำให้มองเห็นว่าสาเหตุที่แท้จริงนั้นมาจากจิตใจของมนุษย์ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในพระสูตรว่าด้วยเรื่องพระราชผู้ไม่ตั้งอยู่ธรรมและผู้ตั้งอยู่ในธรรม เนื้อหาของพระสูตรได้กล่าวเกี่ยวกับพระราชผู้ไม่ตั้งอยู่ธรรม พวกข้าราชการ พราหมณ์ คหบดี ชาวนิคมและชาวชนบทก็เช่นกัน พระจันทร์ พระอาทิตย์ หมู คาวนักษัตรก็หมุนเวียนไม่สม่ำเสมอ เป็นผลให้วัน คิน เดือน ฤดูแล้ง และปีก็หมุนเวียนไม่สม่ำเสมอ แม้กระทั่งลมก็พัดไปผิดทางไม่สม่ำเสมอ เมื่อเป็นเช่นนี้เหล่าเทวดาก็เกิดขัดเคืองใจ ฝนก็ไม่ตก

ต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าทั้งหลายก็ออกรวงสุกไม่พร้อมกัน ดังนั้นมนุษย์ก็ต้องบริโภคข้าวนั้นเข้าไป ก็ทำให้มีอายุน้อย มีผิวพรรณไม่ดี มีกำลังไม่ดี เกิดความเจ็บป่วย ในขณะที่หากพระราชอาชกร พวกข้าราชการ พราหมณ์ คหบดี ขวานิคมและชาวชนบท ล้วนตั้งอยู่ธรรม ผลที่ก็คือ ทุกสิ่งไม่ว่าจะเป็นพระจันทร์ พระอาทิตย์ หมู่ดาวนักษัตร วัน คีน เดือน ฤดูแล้ง และปีก็หมุนเวียนสม่ำเสมอ เหล่าเทวดาก็ไม่โกรธ ฝนก็ตกตามฤดูกาล ได้ข้าวกล้าที่สุกเสมอกัน เรียกว่าเกิดแต่สิ่งดีดี มนุษย์ทั้งหลายต่างก็มีสุขภาพที่แข็งแรง

3) ปัญหาการแย่งน้ำทำนา น้ำมีความสำคัญต่อภาคการเกษตรกรรมเป็นอย่างยิ่ง นอกจากจะเป็นการกำหนดแบ่งเขตแคว้นแล้ว ก็จะต้องมีการตกลงเรื่องการใช้น้ำร่วมกันอย่างสันติ ซึ่งถือได้ว่าน้ำเป็นทรัพยากรที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน แต่ถ้าหากว่าเกิดความขัดแย้งกันก็ย่อมจะส่งผลกระทบต่อทุกฝ่าย ดังเช่นในสมัยพุทธกาลจากในพระสูตรต้นตปิฎก ขุททกนิกาย หมวดว่าด้วยความสุข เรื่องญาติกัลหุปสมณวัตตฤเป็นเรื่องพระพุทธเจ้าทรงระงับความทะเลาะของหมู่พระญาติฝ่ายศากยะและโกถิยะ ที่ทะเลาะกันเพราะแย่งน้ำทำนา ซึ่งในอรรถกถาได้อธิบายไว้ว่า ทั้งสองตระกูลได้ตั้งบ้านเมืองอยู่คนละริมฝั่งแม่น้ำโรหิณี เมื่อเกิดฝนแล้งน้ำไม่เพียงพอ จึงทำให้เกิดปัญหาเรื่องน้ำที่จะต้องทัดขึ้นทำนา และเกิดการแย่งน้ำในแม่น้ำโรหิณี จนเรื่องลุกลามกลายเป็นการทะเลาะวิวาท จนเกือบกลายเป็นศึกสงครามระหว่างสองตระกูล เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเหตุด้วยพระญาณ จึงเสด็จไปห้ามสงคราม โดยตรัสให้เห็นถึงความไม่สมควรที่กษัตริย์ต้องมาฆ่าฟันกันด้วยสาเหตุเพียงแค่การแย่งน้ำเข้านา และได้ตรัสเตือนสติว่า ระหว่างน้ำกับความเป็นพี่น้อง อะไรสำคัญยิ่งกว่ากัน ทั้งสองฝ่ายจึงได้สติ คินดีกัน และขอพระราชทานอภัยโทษต่อเบื้องพระพักตร์พระพุทธองค์ ถึงแม้ว่าจะมีการวิเคราะห์ว่าการทะเลาะวิวาทนี้มีประเด็นทับซ้อนในเรื่องของชาติพันธุ์ของทั้งสองตระกูล และการแสดงพฤติกรรมดังกล่าวก็มาจาก ตัณหา ทิฏฐิ มานะ เป็นตัวทำหน้าที่ชักใยอยู่เบื้องหลัง แต่จุดเริ่มต้นของการทะเลาะวิวาทก็ยังคงมาจากเรื่องของน้ำนั่นเอง

ปัญหาต่างๆ ส่วนใหญ่เกิดจากการกระทำของมนุษย์แทบทั้งสิ้น จะเห็นได้จากบริเวณที่มีต้นไม้อายุถูกทำลาย กลายเป็นพื้นที่รกร้าง มีการเผาป่า พนสารเคมี หรือมีแหล่งน้ำเน่าเสีย รวมทั้งมีการทำลายแหล่งน้ำ สิ่งเหล่านี้ก็เหมือนกับเป็นสื่อที่บอกให้รู้ว่าผู้คนในถิ่นนั้นมีแต่ความเห็นแก่ตัว เห็นแก่รายได้ที่เป็นตัวเงิน ต้องการมีฐานะความมั่งคั่งทางการเงินเพียงอย่างเดียว เมื่อได้แล้วก็แสวงหาที่ใหม่ ไม่เอาใจใส่ เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้คนในแถบนี้ก็จะประสบปัญหาตามมา เช่น เกิดน้ำท่วมซ้ำซาก หรือเกิดภัยแล้ง จะทำให้มีชีวิตที่อดอยาก ยิ่งแหล่งน้ำที่มีอยู่มีแต่น้ำเน่าเสีย ที่เกิดจากการทิ้งขยะลงไปทุกวัน ก็ย่อมทำให้เกิดการแย่งชิงน้ำ บางครั้งส่งผลกระทบต่ออาจถึงแก่ชีวิตได้ นอกจากนี้จากสภาพแวดล้อมที่มีแต่ความแห้งแล้ง กลิ่นควันไฟ กลิ่นน้ำเน่า

หรือสารเคมี ก็ย่อมทำให้เกิดปัญหาทางด้านมลพิษ ปัญหาทางด้านสุขภาพตามมาอีกมากมาย สิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ธรรมชาติตอบกลับให้แก่มนุษย์ผู้ขาดศีลธรรม แต่ในทางกลับกัน หากพื้นที่นั้นมีสภาวะแวดล้อมที่ดีมีความสงบร่มเย็น แมกไม้ร่มรื่น สายน้ำใสบริสุทธิ์ ก็แสดงให้เห็นว่าผู้คนในแถบนั้นมีจิตใจงดงาม มีความตระหนักถึงคุณค่าของสิ่งแวดล้อมด้วยการอนุรักษ์ให้อยู่ในสภาพที่ดีอยู่เสมอ และสิ่งที่ตอบกลับของธรรมชาติก็คือ ความอุดมสมบูรณ์ทั้งพืชพันธุ์ธัญญาหาร ทั้งสัตว์ป่ามากมาย ที่อยู่ร่วมกันได้อย่างพึ่งพาอาศัยกัน มีแหล่งที่อยู่อาศัยที่ดี มีสุขภาพที่แข็งแรง ดังนั้นธรรมชาติจะมีสภาวะเช่นใดก็ขึ้นอยู่กับจิตใจของมนุษย์ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับนั่นเอง

2. วิเคราะห์แนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาได้พยายามที่จะเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาตั้งแต่ต้นแล้ว การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในคัมภีร์พระพุทธศาสนาพระองค์ใช้หลักธรรมใดเป็นหลักการบริหารจัดการน้ำให้เกิดสันติ ปลอดภัย และเป็นแนวทางในเชิงการบริหารจัดการน้ำในปัจจุบัน

1) การบริหารจัดการอุทกภัย ในสมัยพุทธกาลนั้นจะใช้หลักแห่งความไม่ประมาทในการแก้ปัญหา ยังเป็นพระสูตรหนึ่งที่สำคัญในพระไตรปิฎก คือ รัตนสูตร ดังมีความหมายว่า ขอให้ภูตทั้งหลาย ทั้งที่อยู่บนพื้นดินและในอากาศที่มาชุมนุมกันอยู่ในที่นี้ จงเป็นผู้มีใจดี และขอเชิญฟังคำภีษิตพระพุทธเจ้าด้วยความเคารพ ขอให้ภูตทั้งหลายเมตตาคุ้มครองรักษามนุษย์ผู้ที่นำเครื่องเช่นสรวงมาให้ ทั้งในเวลากลางวัน และกลางคืน เพราะฉะนั้นอย่าได้ประมาท ทรัพย์ทั้งหลาย หรือ รัตนชาติในโลก เทียบไม่ได้กับรัตนอันประณีตของพระพุทธเจ้า คือ สัจจะ ไม่มีพระธรรมอันใดเทียบได้กับรัตนอันประณีตในพระธรรมของพระพุทธเจ้าผู้มีพระทัยตั้งมั่นบรรลุธรรมอันเป็นที่สิ้นกิเลส ปราศจากราคะ พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐตรัสสรรเสริญสมาธิว่าเป็นธรรมสะอาดอันประณีตในพระธรรม บุคคล 108 พวก แบ่งเป็น 4 คู่ที่สัตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญ เป็นผู้ควรแก่ทักษิณาทาน พระอริยบุคคลในศาสนาของพระพุทธเจ้า เป็นผู้ประกอบด้วยศีลเป็นอันดี มีใจมั่นคง บรรลุอรหัตผลเข้าถึงอมตนิพพาน บุคคลผู้เห็นแจ้งในอริยสัจ เรียกว่า สัตบุรุษเปรียบเหมือน เสอาอินทิล ที่ฝังลึกลงในดิน ไม่หวั่นไหวเพราะลมที่พัดมาทั้งสี่ทิศ ถือเป็นรัตนอันประณีตในพระสงฆ์ พระโสดาบัน ผู้เห็นแจ้งอริยสัจ ที่พระพุทธเจ้าผู้มีปัญญาลึกซึ้ง ได้ทรงแสดงไว้ดีแล้ว แม้จะยังเป็นผู้ประมาทอยู่มาก ก็จะไม่ถือเอาภพที่แปด ถือเป็นรัตนอันประณีตในพระสงฆ์ พระโสดาบัน คือ ผู้ที่ละกรรม 3 ประการ คือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส พร้อมกับการบรรลุลอคาปัตติมรรคได้แล้ว แม้ยังมีกิเลสอยู่บ้าง พระโสดาบันนั้นพ้นแล้วจากอบายทั้ง 4 และจะไม่ทำอาภิวาจา 6 ได้แก่ ฆ่ามารดา ฆ่าบิดา ฆ่าพระอรหันต์ ทำโลหิต

ตรัสพระคาถาเพื่อห้ามการทะเลาะกันระหว่างพระญาติฝ่ายศากยะและโกถิยะที่ทะเลาะกัน เพราะแย่งน้ำทำนา เรื่องมีอยู่ว่า พวกเจ้าศากยะและพวกเจ้าโกถิยะได้กั้นแม่น้ำโรหิณีด้วยทำนบอันเดียวกัน ในระหว่างนครกบิลพัสดุ์กับนครโกถิยะแล้วให้ทำข้าวกล้าถึงต้นเดือนมิถุนายน เมื่อข้าวกล้าเขียว พวกคนงานทั้งสองนครต่างประชุมว่าน้ำจะไม่พอในการทำนาขอให้เอาน้ำมาใส่ในนครของตนโดยต่างฝ่ายต่างไม่ยอมให้น้ำแก่อีกฝ่ายหนึ่ง ชาวเมืองทั้งสองจึงทะเลาะกัน ประหารซึ่งกันและกัน กระทบกระทั่งกับถึงพระราชอา จนเกิดเป็นสงครามระหว่างเมืองทั้งสอง พระศาสดาทรงตรวจดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง ทอดพระเนตรเห็นหมู่พระญาติแล้ว ทรงดำริว่าหากพระองค์เราไม่ไปห้ามพวกญาติเหล่านี้ก็จะเกิดเหตุร้าย จึงเสด็จทางอากาศเพียงพระองค์เดียว ประทับนั่งโดยบัลลังก์ในอากาศ ณ ท่ามกลางแม่น้ำโรหิณี พระญาติทั้งหลาย เห็นพระศาสดาแล้วทั้งอาวุธ ถวายบังคม พระศาสดาตรัสถามพระญาติเหล่านั้นถึงเหตุแห่งการทะเลาะวิวาท ได้ความว่าทะเลาะกันเพราะแย่งน้ำ พระศาสดาจึงถามว่า น้ำมีราคาเท่าไร พวกพระญาติตอบว่ามีราคาน้อย ส่วนกษัตริย์ มีค่ามาก หากามีได้ พระศาสดาจึงตรัสว่าการที่ท่านทั้งหลาย นำพวกกษัตริย์ซึ่งหากามีได้ให้ทะเลาะกันเพราะเรื่องแย่งน้ำควรแล้วหรือ แล้วได้ทรงภาสิตพระคาถาเหล่านี้ว่า ในหมู่มนุษย์ผู้มีเวร เราเป็นผู้ไม่มีเวร อยู่เป็นสุขจริงหนอ ในหมู่มนุษย์ผู้มีเวร เราอยู่อย่างไม่มีเวร ในหมู่มนุษย์ผู้เดือดร้อน เราเป็นผู้ไม่เดือดร้อน อยู่เป็นสุขจริงหนอ ในหมู่มนุษย์ผู้เดือดร้อน เราอยู่อย่างไม่เดือดร้อน ในหมู่มนุษย์ผู้ชวนชวาย เราเป็นผู้ไม่ชวนชวาย อยู่เป็นสุขจริงหนอ ในหมู่มนุษย์ผู้ชวนชวาย เราอยู่อย่างไม่ชวนชวาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคำอธิบายนี้ไว้ว่า ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีเวรกัน ด้วยเวร 5 พวกเราไม่มีเวร ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความเดือดร้อนด้วยกิเลส พวกเราเชื่อว่ามีไม่มีความเดือดร้อนเพราะความเป็นผู้ไม่มีกิเลส ในมนุษย์ทั้งหลายผู้มีความชวนชวายในอันแสวงหากามคุณ 5 พวกเราเชื่อว่ามีไม่มีความชวนชวาย เพราะไม่มีการแสวงหา นั่น จึงเป็นอยู่สบายดี กว่าพวกคฤหัสถ์

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในคัมภีร์พระพุทธศาสนา สามารถนำผลการศึกษามาอภิปรายได้ดังนี้

น้ำเป็นทรัพยากรสำคัญในการดำรงชีวิต จากการศึกษาในพระไตรปิฎก พบว่าปัญหาเรื่องน้ำมีมาอย่างยาวนาน นอกจากจะก่อให้เกิดปัญหาในการดำเนินชีวิตแล้ว ยังก่อให้เกิดความขัดแย้ง ทั้งในระดับชุมชน ระดับเมืองและระดับประเทศ ความขัดแย้งจากเรื่องน้ำส่งผลให้เกิดปัญหาบานปลายเป็นการต่อสู้ประหัตประหารต่อกัน ดังนั้น จึงควรมีการวางแผนการบริหารจัดการน้ำให้เป็นระบบที่ดี เช่น การจัดสรรน้ำให้เพียงพอต่อการเกษตร โดยการส่ง

เสริมให้เกษตรกรปลูกพืชอินทรีย์ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการศึกษาของ **อรัญญา ภูโคกค้อย และ วิษณุ สมิตสุวรรณค์** (2562) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: กรณีศึกษาเทศบาลตำบลบ้านโต้น อำเภอพระยืน จังหวัดขอนแก่น” พบว่า ปัญหาของการจัดสรรน้ำ คือ การกระจายน้ำไม่ทันความต้องการของผู้ขอรับบริการในช่วงภาวะฝนทิ้งช่วงเป็นเวลานาน ซึ่งทำให้เกิดความแห้งแล้งและปัญหาด้านงบประมาณพัฒนาแหล่งน้ำไม่เพียงพอ ด้านแนวทางการพัฒนา คือ ส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชเกษตรอินทรีย์ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การจัดการทรัพยากรน้ำควรเริ่มจากการจัดการระดับปัจเจกชน ที่ต้องหาทางเลือกในการพึ่งพาตนเองและปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการน้ำใหม่ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการเกษตร ไปสู่ระดับชุมชน ที่มีลักษณะเป็น “เครือข่าย” ของแต่ละส่วนทั้งที่เป็นกลุ่มต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ และสถานประกอบการต่างๆ เป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมและการสร้างตัวตนของคนในกลุ่มน้ำ รัฐควรจะคำนึงถึง “ระบอบทรัพย์สินร่วม” ของชุมชน เพื่อป้องกันไม่ให้ทรัพยากรถูกนำไปใช้ประโยชน์ในทางอื่นที่ไม่ใช่ประโยชน์ของประชาชน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ยศศักดิ์ บรรเทาและเสนอชัย เก่าว์ชาลี** (2563) ได้ทำการศึกษา “การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านหาดง หมู่ที่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน” ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนเกิดจากการนำศาสตร์ของพระราชาด้านการบริหารจัดการน้ำมาแก้ปัญหาน้ำใช้ในชีวิตโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นกลไกสำคัญ

การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำตามหลักการพระพุทธศาสนา คือ การประยุกต์ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นรูปแบบของการจัดการ โดยสามารถประยุกต์หลักอริยสัจ 4 หลักสาราณียธรรม เป็นต้น มาเป็นรูปแบบของการบริหารจัดการ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **อำพล ปุญญา** (2559) ที่ศึกษารูปแบบการบริหารจัดการน้ำตามหลักพุทธวิธีของจังหวัดพิจิตร ผลการศึกษาพบว่า การจัดการสามารถแบ่งเป็น 4 ด้าน คือ 1) การบริหารองค์กรที่ดี ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เหมาะสมคืออยู่ในภูมิประเทศที่ดี สามารถเดินทางไปได้สะดวก บุคลากรภายในองค์กรมีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการน้ำ มีการประชุมกันสม่ำเสมอ องค์กรมีงบประมาณที่เพียงพอและมีเอกภาพในการปฏิบัติงาน 2) การบริหารจัดการน้ำและบำรุงรักษา มีการพัฒนาพื้นที่แหล่งจัดเก็บน้ำให้ดี โดยมีการขุดลอกคลองเพื่อกักเก็บน้ำในฤดูน้ำหลาก มีคณะกรรมการกลุ่มน้ำในระดับต่างๆ เข้ามาดูแล มีการพูดคุย ตกลงกันในเรื่องน้ำ ประชาชนมีน้ำใช้ในการอุปโภคบริโภค มีน้ำประกอบอาชีพอย่างเพียงพอ 3) การมีส่วนร่วมขององค์กรผู้น้ำใช้ชลประทานและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้เสียสละพื้นที่บางส่วนเพื่อสร้างแหล่งกักเก็บน้ำ มีการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำอย่างเป็นรูปธรรม มีการประชุมกลุ่มร่วมกันเพื่อณรงค์เรื่องดูแลสิ่งแวดล้อม

กำจัดสิ่งปฏิกูลที่ขวางทางน้ำไหล เพื่อให้ประชาชนมีน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคอย่างเท่าเทียมกัน 4) ผลสัมฤทธิ์ของงาน มีคณะกรรมการบริหารจัดการน้ำระดับจังหวัดที่ชัดเจน ที่มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการน้ำ มีอำนาจสั่งการอย่างแท้จริง มีแหล่งน้ำชุมชนเพื่อใช้จัดเก็บน้ำหลากตามฤดูกาลโดยมีเส้นทางระบายน้ำที่ดี โดยที่กลุ่มมีข้อตกลงการใช้น้ำร่วมกันและประชาชนในพื้นที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

จากการศึกษาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในคัมภีร์พระพุทธศาสนา สามารถสรุปองค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย ได้ดังนี้

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

สรุป

น้ำเป็นทรัพยากรที่สามารถนำมาใช้ให้ประโยชน์ในด้านต่างๆ อาทิ ใช้ในการอุปโภคบริโภค ใช้ในการเกษตร ใช้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ หลักฐานในวินัยปิฎกได้พบว่า มีการบัญญัติเรื่องการใช้น้ำ ทั้งการอุปโภคและบริโภคน้ำและพฤติกรรมที่เหมาะสมในการปฏิบัติต่อน้ำ ว่าต้องกระทำอย่างสำรวม ไม่ทำให้ชาวบ้านเสื่อมศรัทธาได้ เช่น การไม่ต้อนน้ำที่มีสิ่งมีชีวิตอยู่ให้ต้อนน้ำที่กรองแล้ว วิธีการล้างบาตร ต้อนน้ำ และเทกระโถนต้องกระทำอย่างสำรวม และไม่เทน้ำล้างบาตรมีเมล็ดข้าวในละแวกบ้าน นอกจากจะเพื่อป้องกันไม่ให้ชาวบ้านตำหนิแล้ว

ยังเป็นการรักษาสุขภาพลักษณะ และเพื่อสุขภาพอนามัยของพระภิกษุด้วย หลักฐานในพระสุตตันตปิฎกได้พบว่า มีการนำน้ำมาใช้เป็นสื่อกลางในการสอนธรรมะ หลายประการ ได้แก่ เปรียบน้ำเหมือนนิเลส เปรียบการหลุดพ้นกับการข้ามฝั่งแม่น้ำอจิรวดี เปรียบการไม่ละอายในการพูดเท็จกับการเหน็บ เปรียบการเจริญภาวนาให้เหมือนน้ำ เปรียบจิตเหมือนน้ำในภาชนะ แนวคิดและท่าทีต่อน้ำในพระสุตตันตปิฎกจึงมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมโดยตรง เพื่อให้คนมีจิตใจที่ดีงามและอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข แนวคิดการบริหารจัดการน้ำตามหลักพระพุทธศาสนา เห็นว่า น้ำ หมายถึง สสารที่เป็นธาตุ เป็นสภาพของสิ่งที่ปรากฏอยู่ และสามารถนำมาใช้ในการอธิบายหลักธรรมะได้ โดยพระพุทธองค์ทรง ยกเรื่องน้ำ เชิงอุปมาอุปมัย เปรียบเทียบกับการสอนธรรมะ เพื่อให้คนเกิดสติปัญญา พัฒนาคุณภาพจิตใจให้สูงขึ้น และเอื้อต่อการปฏิบัติธรรมในลำดับที่สูงขึ้นต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1) น้ำเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการดำรงชีพ เพราะเป็นส่วนประกอบสำคัญทั้งในระดับชีวิต การสร้างสมดุลให้ธรรมชาติ การประกอบอาชีพการงาน ประเทศไทยและหลายประเทศทั่วโลกต่างประสบปัญหาเรื่องน้ำ ทั้งน้ำมากเกินไปและน้ำน้อยเกินไป ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาและวางแผนการบริหารจัดการน้ำโดยองค์รวมอย่างจริงจังและสร้างความร่วมมือกันในระดับมหภาค

2) รัฐควรสร้างความตระหนักในการใช้น้ำภาคครัวเรือน การรักษาลำน้ำสาขา การรักษาป่าต้นน้ำ และการบริหารจัดการน้ำของภาคชุมชน ภาคครัวเรือน เพื่อการสร้างความตระหนักร่วมกันและการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ทรัพยากรธรรมชาติชนิดอื่นในคัมภีร์พระไตรปิฎก เช่น สัตว์ป่า ดิน แร่ธาตุ เป็นต้น เพื่อจะได้เข้าใจทรัพยากรธรรมชาติตามหลักพระพุทธศาสนา ครอบคลุมทุกชนิดและได้แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติชนิดอื่นเพิ่มเติม

2) การจัดการทรัพยากรน้ำตามหลักพระพุทธศาสนาน่าจะมีการศึกษาวิจัยต่อยอดในภาคปฏิบัติ หรือเป็นข้อเสนอแนะให้รัฐบาลนำไปประกอบการทำแผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อให้เกิดผลเป็นรูปธรรมได้อย่างแท้จริงต่อไป

3) ควรทำการศึกษาอนุรักษ์ต้นน้ำที่ทำให้เกิดแหล่งน้ำ

4) ควรทำการศึกษาเรื่องประเพณีที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำให้มากขึ้น

5) ควรทำการศึกษาระบบการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ยศศักดิ์ บรรเทาและเสนอชัย เถาว์ชาลี. (2563). “การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของชุมชนบ้านหาดง หมู่ที่ 13 ตำบลทาสบเส้า อำเภอมะนัง จังหวัดลำพูน”. **วารสาร มจร การพัฒนาสังคม**. 5 (3): 145.
- อภิชาติ อนุกุลอำไพ. (2526). “เทคโนโลยีและการจัดการส่งน้ำให้ได้ประสิทธิภาพสูงสุด”. **เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการทำงานชลประทาน**. กรุงเทพมหานคร: สมาคมศิษย์เก่าวิศวกรรมชลประทานในพระบรมราชูปถัมภ์.
- อรัญญา ภูโคกค้อยและวิษณุ สุमितสุวรรณค์. (2562). “การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น: กรณีศึกษาเทศบาลตำบลบ้านไต้ อำเภอยะนิง จังหวัดขอนแก่น”. **วารสารมหาจุฬานาครทรรค์**. 6 (10): 5067.
- อำพล ปุญญา. (2559). “รูปแบบการบริหารจัดการน้ำตามหลักพุทธวิธีของจังหวัดพิจิตร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุสิตบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.